

Onherroepelijk

Mart Visser

Onherroepelijk

I

De jonge huisarts herhaalde vriendelijk ‘Daar gaan we eens goed naar kijken’ en knikte daarbij als om te zeggen ‘Dat doen we hier zo en dan komt het goed.’ Toen schrok ik. Ik had strak naar dat knappe gezicht gekeken en zag er Ludo in, en nu denkt hij natuurlijk dat ik aan iets ernstigs, ongeneeslijks denk. Dat zou ook goed kunnen. Hij moet trouwens al ouder zijn dan Ludo toen hij overleed. Die jonge mensen blijven er zo jong uitzien dat je je pijnlijk kunt vergissen.

Ludo had ook nooit huisarts kunnen worden, hij zou patiënten ongerust maken door aftastend alleen dat te zeggen waar hij zeker van was.

Wiskundige was hij, apart, lief, onschatbaar lief, steeds meer.

Tien minuten later liep ik in m’n jaszak een folder verfrommelend naar CoffeeCorner Vantill, die toen ik meer dan vijftig jaar geleden in deze buurt kwam wonen Tearoom Van Til heette. Daar zit ik nu op het stille terras met zo’n gladde plaid om mijn benen. Ik heb hier met al mijn liefdes gezeten, met Ludo nog het minst; wel als eerste. Ik probeer goed naar de kaart te kijken. Koffie Verkeerd staat er niet meer op en verder dringt niet tot me door wat ze allemaal aan koffievriaties bieden. Sinds ze het hebben neem ik Cappuccino extra sterk, zonder suiker; “zonder met” zoals de meisjes zeiden toen ze klein waren. Van de oude mensen met wie ik hier heb gezeten is alleen Marga nog over. Die wacht nu thuis op me.

Herinneringen dringen zich naar boven alsof ze niet vergeten willen worden en het lijkt of ik beter zicht heb op mijn leven, net als over het plantsoen sinds ze daar de oude bomen hebben gekapt. M’n tranen nemen de vrije loop bij de gedachte aan de meisjes en Marga. Ik zal nu echt mijn herinneringen moeten opschrijven zoals ik ook heb beloofd aan mijn

jongste broer die jaren geleden herinneringen in de familie aan mijn geboorte en de jaren daarna op papier heeft gezet. Ik hoor hem zeggen: 'Deze belofte wil ik dat je nakomt Milja.'

Goed. Op het gevaar af dat het niet zo mooi wordt als het leven met hen.

II

Niemand was echt blij met de geboorte op zondag 10 februari 1946 van Milja en zijzelf nog het minst gezien de dagenlange zware hoofdpijn die ze aan de bevalling overhield. Gelukkig werd ze weinig opgepakt. Haar vader nam het zichzelf kwalijk dat hij in de roes van de bevrijding z'n vrouw zwanger had gemaakt na meer dan zeven jaar onthouding in een vermoed bedorven huwelijk. Hij wist wat familie en kennissen onder elkaar zeiden: 'in haar toestand', 'met al drie kinderen nog een nakomertje', 'een ongelukje', 'dat zou je van hem niet verwachten.'

De dominee herhaalde bij de doop een van zijn grapjes: 'Als kinderen vragen waar ze voor hun geboorte waren, kunnen wij met een gerust hart zeggen "bij God, kinderen zijn een geschenk van God"'. Een mooi antwoord op een lastige vraag zag je aan de kerkgangers.

'Ja, hoe rijm je dat met een ongelukje?' dacht vader. Hij hield het er maar op dat Gods wegen ondoorgrondelijk zijn. De suggestie van zijn schoonvader 'zoek het ergens anders, ik weet mogelijkheden' had hij opgevolgd en zich toch laten overrompelen door zijn vrouw die zich hartstochtelijk opdrong. Veel is er tussen hen tweeën over de zwangerschap niet gezegd. Moeder voelde zich voor altijd schuldig dit kind niet te willen, dat zij het uiteindelijk vaders schuld vond nam haar angst niet weg, voedde alleen haar verwijten.

Tante, de vijf jaar oudere zus van moeder die haar van kleins af aan had willen beschermen, koesterde een hartgrondige wrok tegen vader. Die intelligente vrouw, zelf ongetrouwd, wist de steun en toeverlaat van Milja's moeder te blijven en zich vergaand met de opvoeding van de kinderen te bemoeien. Vader had wel een hekel aan haar maar begreep het en zag haar kwaliteiten.

Om beurten mochten Milja's zusje van elf en broertjes van negen en zeven samen met vader naar de baby in het wiegje kijken in de grote slaapkamer waar vader niet meer sliep. Al doet vader nog zo vrolijk, de kinderen voelen de ongemakkelijke sfeer, met moeder die somber in bed ligt en nauwelijks reageert. Als ze moeder aankijken met hun kinderlijke schroom en verbazing huilt ze zonder geluid.

‘Mama is moe.’

‘Kan je daarom huilen?’ vraagt het jongste zoontje zonder antwoord te krijgen.

Vader regelt de nodige opvang voor de kinderen bij familie en vrienden en beperkt het bezoek van zijn schoonzus, “Tante”. ‘Zoveel mogelijk rust zegt de huisarts.’ Als zijn vrouw er niet fel op tegen was had vader al lang een andere huisarts genomen in plaats van de oude familiedokter die moeder vanaf haar jongste jaren kent. Dat zou ook bevreemding wekken in de kerkgemeente. Omgekeerd heeft de dokter het niet zo op vader, die niet onder de indruk lijkt van zijn autoriteit als arts en vooraanstaand lid van de kerk. Vader komt dan ook uit een niet serieus te nemen geloofsrichting. Hij is overgestapt voor een lucratief huwelijk, denken de familiedokter en anderen niet geheel ten onrechte.

‘Het is beter dat ik haar alleen zie’, zegt de dokter en passant bij een bezoek. Vader kan dat gezien moeders toestand billijken, maar als de dokter bij zijn vertrek niet meer dan een knikje geeft houdt hij hem staande.

‘Vertelt u eens iets meer over uw bevindingen.’

‘Ik zie het nog even aan.’

Vader gaat niet opzij. ‘Als de toestand van mijn vrouw niet snel verbetert, wil ik een specialist raadplegen.’

‘Dat kan alleen op verwijzing ...’

Vader legt een hand op de schouder van de dokter en zegt als tegen een niet zo pientere ondergeschikte: ‘Daarom zeg ik het nu’. Trekt met zijn andere hand de voordeur open en laat de verbouwweerde dokter uit. Kort daarna komt de dominee die Milja gedoopt heeft samen met zijn vrouw op bezoek. Vriendelijke mensen die graag helpen, de dominee met een goed gekozen woord, zijn vrouw met praktische hulp. Moeder zegt tijdens hun bezoek vrijwel niets, staart omhoog en lacht soms plotschel. Als vader het echtpaar uitlaat vraagt de dominee ‘Heb je aan een specialist gedacht?’

‘De huisarts wil het nog even aanzien.’

Waarin de vrouw van de dominee de huisarts gelijk geeft. ‘Je ziet dit wel vaker bij vrouwen na een bevalling.’

Maar de dominee twijfelt; hij maakt de huisarts mee als erg aanwezig lid van de kerkenraad. ‘Van Dam is je huisarts, is het niet? Een prima kerel, maar, hoe zal ik het zeggen, hij doet het graag op zijn manier.’ De dominee onderdrukt een lachje. ‘Je begrijpt wat ik bedoel.’

‘Veel kracht, als we iets doen kunnen, je weet het’, zegt zijn vrouw.

Op aanraden van zijn schoonvader, in de hele familie “Grootvader” genoemd, gaat vader een half jaar na Milja’s geboorte op een doordeweekse middag naar een expositie in een Antiek- en kunsthandel in het oude centrum van de stad. Een heropening met schilderijen van het rivierengebied waar vader in zijn jeugd heeft rondgezworven.

Prima zo’n vrije middag in z’n vakantie; de drie oudste kinderen uit logeren en zijn schoonzus bij zijn vrouw.

Vaders brede broekspijpen wapperen geanimeerd in de zomerwind als hij met verende stap richting centrum loopt. Hij krijgt zin clouneske bewegingen te maken waarmee hij de kinderen aan het lachen krijgt. Even een klein dribbeltje als Charley Chaplin? Niet doen, niet doen. Je weet

maar nooit wie het ziet en voor je het weet doet de ronde dat je overspannen bent. Hij slaat de laan in langs de fraaie onder architectuur gebouwde villa van de “verdwenen tandarts”. Een sieraad voor de stad, de villa. De man een NSB-er die voor de Duitse troepen in Rusland ging werken toen iedereen de Duitse nederlaag zag aankomen; nooit teruggekeerd of gevonden. Vader gaat langzamer lopen. Een aardig iemand en zijn vrouw een leuk levenslustig type, had affaires met andere mannen volgens verhalen. Aan het eind van de oorlog is ze haar man gaan zoeken in het Oosten van Duitsland; ze hield van de goeierd, dat ze hem niet heeft tegengehouden!

Als vader het oude centrum inloopt komt echter zijn woede weer op. De mooie stadskern, voor de oorlog al in verval, nu een grauwe puinhoop; het visitekaartje van de rotmoffen dat lang aan hen zal blijven herinneren. Bij verkrotte woningen ziet hij haveloze vrouwen en kinderen in slobberende of te krappe kleren, op schoenen waarvan de neuzen zijn weggesneden. Hij doet z'n best monter te groeten.

Dicht bij de Antiek- en kunsthandel aarzelt hij. Wat heb je daar in deze tijd te zoeken? De eigenaren staan in de kerkgemeente bekend als vrijdenkers, godloochenaars met wie je beter niet om kunt gaan, die je geen klandizie gunt. Achter het raam van de deur hangt een karton waarop een zilverkleurig kaartje is bevestigd met in sierlijke handgeschreven letters de openingstijden en ‘Gelieve aan te bellen’. Aanbellen? Voordat hij langs de kleine gracht verder kan lopen naar het uitzichtpunt waar drie rivieren samen komen, ieder kind in Nederland en de koloniën leerde de namen, ziet hij een jonge vrouw naar voren komen. Haar elegante lichaam en losse manier van bewegen overrompelen hem als ze met een geamuseerd gezicht de deur open doet. Merkt ze iets van z'n verwarring? ‘Wat leuk u te zien.’

Hoe lang is het geleden, tien, twaalf jaar. Ze is helemaal de aantrekkelijke vrouw geworden die je kon verwachten. Vader realiseert zich niet dat hij niets zegt.

‘Mijn ouders zijn naar Amsterdam en ik neem de honneurs waar, komt u binnen.’

‘Wat een aangename verrassing’, hoopt vader de goede toon te vinden. Uit haar lach en haar uitnodigende stap naar achteren maakt hij op dat ze hem aardig vindt.

‘Komt u omdat we heropend zijn of speciaal voor de expositie?’

‘Allebei, allebei vormen een goede aanleiding.’

Haar oude strakke zomerjurk met een Jugendstil-bloemmotief is weinig verhullend. Haar borsten vormen geen samengepakt massief front zoals bij vrouwen in zijn milieu gebruikelijk, de beweging van elke borst afzonderlijk is goed te volgen. Ze heeft mooie, eerlijke ogen, een onbevangen blik en een onnadrukkelijk vrije manier van doen. Vader is wel opgelucht als in een zijdeur een meisje van een jaar of acht met prachtige blonde krullen verschijnt. Wat is de gelijkenis met haar moeder? Die krullen moet ze van haar vader hebben, een puissant rijke jonkheer, als ritmeester bij de Cavalerie op de eerste of tweede dag van de oorlog gesneuveld “Voor Vorstin en Vaderland”, zo iemand. Vader kan een stille snier aan die opzichtige uitslover niet nalaten. Zij was toen al gescheiden van hem, ondanks zijn tegenwerking. Waarom is ze met zo’n type getrouwd? Trok de grandioze levensstijl? Ze kreeg snel genoeg van zijn affaires en tirannieke achterdocht. Hij heeft haar overigens chique behandeld bij de alimentatie.

‘Kom maar Emilie, deze meneer kent grootvader en grootmoeder.’ Het meisje komt verder, een schoonheid en ernstig zoals een kind dat kan zijn, geeft ze zonder aarzeling een hand.

‘Emilie, een heel mooie naam.’

Het meisje knikt. Haar moeder vraagt of meneer mag zien wat ze geschilderd heeft. Bedachtzaam blijft ze even staan, draait zich om en kijkt of hij haar volgt. Om jaloers op te worden, zo'n kind.

Twee uur later loopt vader met een zorgvuldig ingepakt aquarel in het park tussen het oude stadscentrum en de jaren-20 wijk waar hij woont. Op een verscholen bankje in de schaduw overdenkt hij de ontmoeting met Christine, zoals hij haar mocht noemen. Zoals zij met half heimelijk plezier rondleidde brengt hem nu nog prettig uit zijn doen. Is ze behaagziek? Nee, zo'n manier van doen hoort bij haar als ze je aardig vindt, en knap zoals ze het gesprek op gang weet te houden. Hij is niet ontevreden over zichzelf. Hoe hij haar wist te boeien met z'n jeugdervaringen in de natuur rondom de stad: het licht op het water in verschillende jaargetijden, de spinnenwebben, de zwermen vogels, alleen zijn in die stilte. Hij zag aan haar ogen dat het aquarel een goede keus is. Zijn schoonvader heeft iets dergelijks gekocht vertelde ze bij het afscheid.

Rond de tweede verjaardag van Milja laat vader zich overhalen weer in dienst te treden bij zijn schoonvader, "Grootvader", die een Handelshuis en Verzekeringsfirma bezit. Nu als hoofd financiën met procuratie. Na een maandelijks overleg in de directiekamer brengt Grootvader het gesprek op de Antiek- en kunsthandel die onlangs is gesloten.

'Je weet misschien dat ik de eigenaresse intiem heb gekend.'

Vader geeft zo'n nauwelijks zichtbaar knikje.

De man van de eigenaresse is een paar maanden geleden onverwachts overleden en zij heeft nu samen met Grootvader een Antiek- en kunsthandel in Utrecht overgenomen die haar dochter Christine gaat beheren.

'Je begrijpt dat ik me verantwoordelijk voel voor Christine nu haar moeder ernstig ziek blijkt.'

Het lukt Vader niet een nietszeggend gezicht te trekken. Grootvader glimlacht met plezier: Nee, zo zit het niet.

‘Het lijkt me goed dat jij met Christine de gang van zaken doorneemt, zeg één keer in de maand.’ Grootvader neemt Vader goed op en wendt dan zijn blik een beetje af. ‘Ik denk dat jullie elkaar goed liggen. Hou de contacten discreet, het kan hier in Dordrecht erg tegen je werken.’

Begrijpt vader het goed? Ze blijven allebei een tijdje stil met de ander in een ooghoek.

‘Nog even, als zij financiële ondersteuning nodig heeft, laat dat via jou lopen, als een partnerschap, ze zal zich niet verplicht voelen tot iets. Goed, hoe staat het thuis?’

Vader schetst enige verbetering, een sprankje hoop. Grootvader heeft het huwelijk tussen zijn jongste dochter en vader gearrangeerd en vader weet dat hij zich verantwoordelijk voelt.

‘Mooi, mooi ... Ik vind het voor vandaag wel welletjes. À propos, hoe gaat het tussen jullie?’ Grootvader bedoelt tussen vader en “Tante” die al sinds lang het directiesecretariaat voert.

Voor zijn ‘Zakelijk bevredigend’ krijgt vader een goedkeurend knikje.

In het jaar dat zij nu maandelijks het reilen en zeilen van de zaak doornemen vraagt Christine hem regelmatig te blijven eten in de kleine etage boven de zaak, haar pied à terre in de stad. Wanneer haar dochttertje zoals vandaag in hun woongemeenschap in een randgemeente is gebleven vraagt hij haar mee uit eten. Wat zal hij voorstellen nu ze pas tegen negenen ’s avonds hun overleg afronden? Vader denkt aan mogelijkheden terwijl hij zijn spullen in zijn aktetas stopt. Als hij uit zijn gebogen houding opkijkt ziet hij Christine op de rug terwijl zij ordners in een fraaie antieke linnenkast opbergt. Voor de laatste ordner moet ze met kracht

ruimte maken, maken haar linker schouder en borst een korte draai en wipt ze met een gestrekt rechter arm iets omhoog. Ze draait zich dan naar hem toe, geeft een goedkeurende lach alsof ze hem betrapt op iets waar ze op wachtte. Zij neemt de eerste stap, vader doet twee stappen, voelt hoe zij het laatste stukje ruimte tussen hen wegneemt.

III

Mijn vroegste herinneringen behouden voor altijd een gevoel van afscheid, als kapot oud speelgoed dat je in een kast terug vindt. Dat komt door een bezoek tussen Kerst en Oud en Nieuw 1950 of 1951. Ik zat met mijn moeder en Tante in onze woonkamer; Zus en broers waren uit logeren en Vader op zijn werk. Ik speelde met mijn blokken op het kale plankendeel van de vloer omdat de volwassenen dan op een afstandje zaten en je daar het beste kon bouwen. Twintig grote blokken aan alle kanten precies even groot en met zachte kleuren die op plekken afgesleten waren. Ik hield meer van ze dan van mijn pop, die was minder mooi versleten. Toch was ik lief voor haar, want ik zette haar op een plek waar ze alles kon zien van de doosjes, blikjes, moeren, stenen en wat ik verder verzamelde. ‘Rommel’, zei mijn moeder en wilde dingen weggooien, wat ze gelukkig niet mocht van Tante naar wie ze altijd luisterde. Allebei vonden ze het niet goed dat ik weinig met poppen speelde. De gekleurde blokken had ik van Vader gekregen, zomaar een keer. Ik bouwde een huisje van vijf blokken, dan hield ik genoeg over voor een muur en dan zei Tante ‘nu gaat ze weer een muur bouwen’ en moeder werd boos, kwaad eigenlijk. ‘Doe nou eens iets anders’, riep ze alsof ze het hopeloos vond. Ik deed het niet natuurlijk. Moeder klaagde al een tijd dat ik niet goed luisterde en daarom was Tante met me naar de dokter geweest, die zei dat alles goed was. Daarna zei Tante tegen moeder dat ik misschien niet zo slim was. Dat zei ik tegen Pappa en die werd boos: ‘Ach Tante heeft geen kinderen, ze snapt het niet zo goed. Jij begrijpt dingen juist heel goed.’

‘En mamma?’ die zei het ook.’

‘Mamma is soms een beetje in de war, bouw maar gewoon een huis met een muur als je dat wil.’

‘Ze bouwt een muur om zich heen’, zei Tante deze keer tegen moeder en ik ging naar de wc om te plassen. ‘Ga boven’, zei moeder want er zou bezoek komen. Ik deed ook een grote, een bolus moest ik zeggen, en hoorde de bel gaan en mensen binnenkomen. Toen ik in de woonkamer terug kwam stond een jongetje bij mijn blokken en z’n moeder zei ‘Kijk Bas, dat is Milja.’ Ik herkende ze nog een beetje, ze hadden bij de burens boven gewoond. ‘Geef eens een hand Milja’, zei mijn moeder, ‘en deze meneer ook.’ De meneer zwaaide en ik zwaaide terug. ‘Nee, kom een hand geven’, moest ik van Tante en dat deed ik maar.

Bas en ik hebben met de blokken gespeeld en hij keek steeds of ik het goed vond. Hij was heel aardig en zag er netjes uit in een jasje; hij was vijf. Toen ze weg gingen zei zijn moeder: ‘Bas gaat heel ver weg Milja, naar Canada, misschien zien we elkaar nooit meer.’ En toen moest ze huilen en gaf me een kus. Bas moest me een hand geven met zijn rechterhand waarin hij een blok hield dat zijn moeder eruit pakte en aan mij gaf; ik gaf het weer aan Bas om mee te nemen. Dan voelde het niet zo erg. Maar moeder zei toen ze weg waren dat ik het niet had moeten doen want nu bleef er een plek open in het kistje. Dat vond ik juist mooi maar hield mijn mond.

Bas en zijn moeder heb ik nooit kunnen vergeten. Het voelt alsof jij en de ander niet tellen als je elkaar nooit meer ziet. Soms merk je pas later dat je afscheid genomen hebt en dan had je beter op willen letten. Zoals met een vriendje op de lagere school dat plots dood ging toen we zeven jaar waren. Toen had ik al begrepen dat Vader en moeder eigenlijk niet bij elkaar horen.

Dat van Vader en moeder zag ik op vakantie. We maakten een wandeling toen een onweer ons inhaalde op een heuvel tien minuten lopen van het vakantiehuisje. Vader had het gehoord van een dominee die naar een

villadorp in het Oosten van het land was gegaan. Hij was daar “Beroepen”, en ik dacht: wat gek. Maar goed, mijn doornatte zomerjurkje zit aan mijn lichaam als plakkou die me laat bibberen. Bij de eerste bliksem die alles om ons heen in knetterend licht zet blijf ik als een rillend paaltje staan en probeer door heel hard te denken van het ene op het andere moment thuis te zijn, als tijdens een kerkdienst met dreigende taal vanaf de preekstoel. Wanneer meerdere schelle bliksems tegelijk met geknetter alsof alles gaat scheuren en barsten me vast willen zetten draai ik me om, roep ‘Pappa’ en loop tegen zijn benen aan. Ik zie dat moeder zich iets verderop tegen de dominee in zijn zomerkostuum aandrukt. Dat klopt! Moeder hoort niet bij Pappa!

Als ik voor het naar bed gaan moeder een zoen moet geven omklemt ze me: ‘Je hoeft niet bang te zijn kind, bidt tot God.’ Pappa zegt rustig ‘Ja, kom maar’, en maakt me voorzichtig los. Als ik m’n pyjama aan heb vraagt hij ‘Wil je zelf wat lezen, ik heb nu geen tijd, de dominee en z’n vrouw komen zo.’ Hij vraagt niet of ik m’n avondgebed wil doen en ik zeg snel ‘Ja.’ Z’n kus ruikt naar koffie en sigaar. Als hij weg is zou ik met mijn jongste broer Herman willen praten, alleen met m’n ouders op vakantie kan ik met niemand goed praten, Vader wandelt veel met moeder of praat met de dominee. Met moeder praat ik niet graag, die huilt veel en zegt steeds wat ik niet goed doe.

Ik lees nog een keer het boekje van twee kinderen die met hun opa een tochtje maken met paard en wagen. Die opa zegt: ‘Als je goed kijkt zie je duizenden wonderen van God.’ Het boekje is erg makkelijk en het is wel voor de derde klas, ik ga pas naar de tweede. Thuis zei mijn jongste broer ‘Jezus, moeten jullie dat nog steeds lezen?’

‘Ik vind het niet moeilijk.’

‘Nee, ik bedoel al dat gepraat over God.’

Ik bewonder Herman, vind hem leuker dan Zus, we zijn meer vrienden.

Midden in de nacht hoor ik huilen in de kamer waar moeder alleen slaapt. Dan praat vader heel rustig en slaap ik weer in. Iemand zegt in een droom streng dat je het geen wonder van God mag noemen dat moeder vaak huilt.

En Hans was het vriendje dat dood ging. Ik had hem de hele vakantie niet gezien en in het ochtendspeelkwartier van de eerste schooldag loop ik op de speelplaats meteen naar het eind van de witte streep tussen het meisjes- en jongensgedeelte. Dat eind ligt tegen een stukje muur tussen twee klaslokalen met ruimte aan de ene kant van de streep voor een meisje en aan de andere kant voor een jongen. Hans staat er al, hij heeft altijd veel te vertellen. Nu over een ijzeren plaatje dat hij gevonden heeft, waarop aan de ene kant bobbeltjes zitten net als letters die blinden lezen maar dan anders, dit kan je gewoon lezen en het was van een soldaat die is natuurlijk niet blind. Wat vogels bij onweer doen weet hij niet. Hij zal zijn vader vragen of ik eens mee mag met hun roeiboot. ‘Dan moet je heel vroeg op, want we gaan al om vijf uur.’ Toen ik aan moeder vroeg of ik mee mocht gaf Tante antwoord. ‘Moet je daar slapen, nee schat ... kijk niet zo boos, je moeder moet rusten.’

Kort na de Kerstvakantie toen hij met zijn moeder op de markt liep ging Hans plots dood. Hij had iets aan zijn hart, dat wisten ze niet. Ik was niet met de roeiboot mee geweest dat voelde als een heel hard gat. Tijdens de kerkdienst voor Hans zie ik vogels voor me. Als ik hoor ‘God geeft en God neemt’ vliegen de vogels weg. Moeder geeft me een por. ‘Opstaan, Slaap je?’ Beter maar niets zeggen, houdt ze eerder haar mond. Thuis denk ik: Fijn als Hans in de hemel is, z’n ouders hebben maar één kind die willen nu ook wel. Moeder zegt tegen Tante: ‘Als je maar één kind hebt, heb je meteen niets meer. Soms is dat een zegen.’

‘Mieke, dat mag je niet denken’, zegt Tante streng terwijl ze naar mij kijkt.

‘Gaan kinderen meteen naar de hemel?’ vind ik een goede vraag.

‘Kind, stel niet van die vragen!’ roept moeder en barst in snikken uit. ‘Je praat naar je verstand hebt!’

Ik word bang van haar kwade gezicht dat helemaal scheef trekt. ‘Nou Mieke’, trekt Tante me naar zich toe en streelt over mijn haar. Maar Tante blijft vreemd, heeft een snor en ruikt naar de sigaren.

Twee jaar later gingen we plots verhuizen. Dat maakte me bang. Het was eng, het was spannend, het was leuk, het was een opluchting; maar ik was vooral bang dat ze me alleen lieten. Ik was tien en vond mensen aardig als ze me mijn gang lieten gaan maar ze moesten me niet alleen laten. Daarom kan doodgaan zo erg zijn.

Vlak voor we gingen verhuizen was mijn moeder weer opgenomen in een inrichting, nu voor langere tijd en ik was gewoon blij dat ze niet thuis was, hoe slecht dat ook is. Ze hield me in de gaten met boze blikken, verwijten, pakte me in een huilbui vast, maakte rare opmerkingen. Moeder vond, denk ik, dat ze me aardig moest vinden en kon het niet. Ik vond haar niet aardig en vind dat niet slecht want ik had wel medelijden met haar. Als Tante er was had ik niet zo veel last van moeder, wel van Tante maar dat vond ik minder erg. Mijn jongste broer, Herman, zei altijd dat mijn Zus en Tante allebei lastig kunnen zijn, maar je echt proberen te helpen. Soms praatte ik met hem over mama en dan zei hij: ‘Ik snap wel dat je haar niet aardig vindt. Mama is echt erg ziek, je moet mama gewoon weinig zien lieve Mil en weinig aan haar denken.’ Ik bleef maar vaak lang op straat zwerven of ging bij mijn neefje en nichtje spelen. Als Vader thuis was, ging ik wel naar huis, maar dat was niet vaak.

Achteraf gezien was de verhuizing naar Den Haag een meesterzet van Vader. Die verhuizing begon voor mij toen ik de laatste schooldag met Zus

naar huis liep. Over een maand ga ik naar een school in de andere stad, daar hebben ze twee weken eerder vakantie gekregen, dat is pech. De komende drie weken ga ik logeren. Een week bij Grootvader en Tante en daarna twee weken bij mijn neefje en nichtje, dat wordt weer leuk. Dan nog een week vrij in het nieuwe huis met mijn jongste broer en een huishoudster.

De school hier was niet vervelend, wel vaak saai maar ik kon me goed vermaken zonder op te vallen. Op de nieuwe school werken ze anders, meer zelfstandig en je kunt in verschillende groepen zitten. De kinderen komen uit “een beter milieu” en daardoor leren ze sneller, wat geen enkel probleem hoeft te zijn volgens meester Vrolijk, het zal goed zijn als ik wat harder moet werken. Vrolijk is een goede naam voor de meester, want hij is wel streng maar vooral vrolijk. Meestal zijn mensen die streng zijn niet vrolijk. Hij kan kwaad zijn over dingen en er tegelijk de gek mee steken. Zo is hij nog steeds kwaad op de Duitsers die zijn broer doodgeschoten hebben. Daarom heeft hij een lied gemaakt op de melodie van het Duitse volkslied, dat eindigt zo:

‘Oooh die mooie, ooh die mooie, oh die mooije o-lie-fant’ (bis).

Hij heeft het op de achterkant van een oude aardrijkskundekaart geschreven en we zingen het bijna elke week aan het eind van de vrijdagmiddag als we suf zijn. De meester loopt bij het zingen met een aanwijsstok voor de klas heen en weer, hij is klein en heel lenig en springerig, hij doet een beroemde dirigent na, “Paganini”. De hele klas ligt op het eind slap van het lachen voorover op de schoolbank.

Toen we van school naar huis liepen vroeg Zus hoe het afscheid op school was.

‘Oh, leuk’, meer zei ik niet. Ik dacht aan iets wat ik niet durfde te vragen tot ik het opeens vroeg: ‘Waarom komt Pappa zondag niet naar huis als hij bij mama in de inrichting is geweest?’ Ik zag dat Zus schrok. Toen ik later